

VÝCHOVNÉ ŠTÝLY V RODINÁCH ZO SOCIÁLNE ZNEVÝHODNENÉHO PROSTREDIA

Albín Škoviera, Eliška Veselá
Univerzita Pardubice

Anotácia: *Príspevok sa zameriava na tri oblasti: charakteristiku súčasnej rodiny, kategorizáciu výchovných štýlov a zhody/ rozdiely v preferenciách výchovných štýlov v bežných rodinách a v rodinách zo sociálne znevýhodneného prostredia.*

Kľúčové slová: *rodina, sociálne znevýhodnené prostredie, výchovný štýl*

V roku 1811 definoval rakúsky občiansky zákonník v § 40-§ 42 rodičovstvo a rodinu takto: „*Rodinou sa rozumejú rodičia so všetkými svojimi potomkami... Pod názvom rodičia sa rozumejú spravidla bez rozdielu stupňa všetci príbuzní v rade vzostupnom a názvom deti všetci príbuzní v rade zostupnom.*“ (Císařský patent č. 946/1811) Toto viacgeneračné vymedzenie súviselo nielen s otázkami dedičského konania, ale i povinnosťou rodiny starať sa o svojich príbuzných.

Rodičovstvo a rodina

Za viac ako 200 rokov došlo v chápaní rodiny k výrazným posunom. Helus označuje súčasnú rodinu ako rodinu: „*nukleárnu alebo jadrovú, manželskú, dvojgeneračnú, intímne vzťahovú (tiež rodina centrálnej vzťahovej zóny) či ako rodinu privátnej individualizácie*“ (Helus, 2015, s. 201), pričom každé z týchto označení špecifikuje. Šulová (2012) upozorňuje na viacero ďalších odlišností a kontextov:

- Chýba očakávanie trvalosti vzťahu.
- Nízka stabilita vzťahu.
- Odkladania uzatvorenia prvého manželstva do vyššieho veku.
- Odsúvanie rodičovstva na neskorší vek.
- Znižovanie pôrodnosti (kultúrny jav a jav socioekonomický).
- Výrazný individualizmus v rodine. Zameranosť na záujem jednotlivca.
- Intímne vzťahy i trvalé partnerstvo bez toho, aby bolo viazané na prirodzené dôsledky (nečakané tehotenstvo).
- V širokej miere prijímaná predmanželská sexuálna skúsenosť.
- Zrelosť partnerov a úsilie vzťah budovať.
- Ašpirácia oboch rodičov v rámci svojej individuálnej kariéry (dvojkariérová rodina).
- Výchovné pôsobenie rodiny nahradzované inštitúciami (šport, záujmové krúžky), ktoré znamená obmedzenie kontaktov medzi rodičmi a deťmi. To, čo zabezpečovala rodina, zabezpečuje spoločnosť.
- Stieranie špecifik ženskej a mužskej roly.

Nazdávame sa, že k tomuto „užšiemu výberu“ môžeme pridať i niekoľko ďalších vlastných podnetov. Ide o tieto:

- Výchovné zneistenie kompetentnosti rodičov odborníkmi. Tí prezentujú niekedy až diametrálne odlišné rady – od ochranárstva po jasný režimový rámec.
- Redukcia informačnej závislosti detí na rodičoch a učiteľoch. Zručnosti detí v IKT sú neraz na vyššej úrovni ako u ich rodičov, a tí sa v tejto oblasti stávajú závislí na deťoch.

- Administratívna starostlivosť. Matka napr. nepripraví dieťaťu desiatu, dá mu však na ňu peniaze. Tie ale prestávajú byť hmatateľným „symbolickým prepojením“ matky a dieťaťa. (Škoviera, Murínová, 2012)
- V minulosti bolo dieťa prijímané zväčša ako dar (hoci nie vždy celkom chcený), v súčasnosti je často dieťa plánované ako produkt (v čase i počte). Od produktu máme iné očakávania ako od daru.

Sociálne znevýhodnené prostredie (SZP)

Tieto zmeny sa premietajú do radu javov súvisiacich s „personálnym obsadením“ výchovy detí (od singl rodičov cez patchwork rodiny až po rodiny polyamorné), v chápaní výchovy ako pojmu a jej smerovaniu, do akceptovania autorít, do výchovných štýlov v rodinách atď. Pokiaľ ide o pojem sociálne znevýhodnené rodiny, resp. prostredie, užíva sa dnes veľmi široko, neraz so silným ideologickým nábojom. Upresňujúce vymedzenie ponúka ministerstvo školstva (<https://2986.usmernenie>). SZP musí spĺňať aspoň tri z týchto ôsmich kritérií:

- a) rodina, v ktorej dieťa žije, neplní základné funkcie - socializačno-výchovnú, emocionálnu a ekonomickú,
- b) chudoba a hmotná núdza rodiny dieťaťa,
- c) aspoň jeden z rodičov dieťaťa je dlhodobo nezamestnaný, patrí k znevýhodneným uchádzačom o zamestnanie,
- d) nedostatočné vzdelanie zákonných zástupcov - aspoň jeden z rodičov nemá ukončené základné vzdelanie,
- e) nevyhovujúce bytové a hygienické podmienky, v ktorých dieťa vyrastá - absencia miesta na učenie, postele, elektrickej prípojky, pitnej vody, WC,
- f) vyučovací jazyk školy je iný ako jazyk, ktorým dieťa hovorí v domácom prostredí,
- g) rodina dieťaťa žije v segregovanej komunite,
- h) sociálne vylúčenie komunity alebo rodiny dieťaťa z majoritnej spoločnosti.

Výchovné štýly

Výchovné štýly môžeme všeobecne definovať ako stratégia rodičov (prípadne iných vychovávateľov), ktorí sa snažia pomocou rôznych prostriedkov a metód dosiahnuť žiaduci cieľ výchovy, ktorý si stanovili. Výchovný štýl tak tvorí určitý teoretický rámec preferovaných metód a prostriedkov výchovy. Štýly výchovy môžeme považovať za „špeciálne správanie rodičov voči deťom, ktoré reflektujú širšiu koncepciu a stratégiu rodičovských výchovných praktík.“ (Sekot, 2019, s. 11).

Najrozšírenejšia klasifikácia výchovne štýlov (pripisuje sa K. Lewinovi) je: autokratický, demokratický a liberálny. V Česku a na Slovensku je veľmi známy Čáпов model deviatich polí, ktoré reprezentujú štýly výchovy. Vychádzajú z rôznych variant dimenzie riadenia a dimenzie emocionálneho vzťahu (Čáp, J., Mareš, J., 2007).

Pri našom výskume sme vychádzali z modelu štyroch bipolárnych dimenzií (Škoviera, A., Murínová, L., 2012), s ktorým máme dlhodobo dobré skúsenosti práve v práci s rodičmi a ich deťmi s problémovým správaním, čo sú prevažne rodiny zo SZP. V rámci terapie rodín sa nám osvedčil najmä pri mapovaní výchovy pubescentov a adolescentov. Jeho základ sme prevzali od M. Pilkiewiczza (1980a, 1980b).

Štyrmi dimenziami sú:

akceptácia dieťaťa – hostilita
náročnosť – nenáročnosť

dimenzia lásky,
dimenzia výkonu,

kontrola – sloboda¹

odmeňovanie – trestanie

dimenzia dôvery,

dimenzia moci.

Na základe týchto štyroch dimenzií je možné vytvoriť deväť výchovných štýlov. Na ich identifikovanie sme vytvorili dotazník s 27 položkami, ktoré špecifikujú výchovnú situáciu. Každý výchovný štýl je spojený s tromi položkami – výchovnými situáciami. Na päťbodovej Likertovej škále sa zaznamenáva intenzita v akej platia výroky pri výchove ich dieťaťa. Ide tu o mieru súhlasu. Súčet výsledkov v rámci príslušnej trojice výrokov vyjadruje postavenie výchovného štýlu v kontexte ďalších ôsmich výchovných štýlov. Maximálny zisk v jednom štýle výchovy pre jedného respondenta je teda 15, minimálny 3.

Tab. 1 – Výchovné štýly

Výchovný štýl		Kombinácia dimenzií
A	Výchova cez úspechy	Akceptácia + náročnosť + kontrola + odmeny
B	Hyperprotektívna výchova	Akceptácia + nenáročnosť + kontrola + odmeny
C	Liberálna výchova	Akceptácia + nenáročnosť + sloboda + odmeny
D	Demokratický výchova	Akceptácia + primeraná náročnosť, kontrola (dôvera), viac odmien ako trestov
E	Rigorózne autokratický	Akceptácia + náročnosť + kontrola + tresty
F	Punitívne autokratický	Hostilita + náročnosť + kontrola + tresty
G	Príležitostne autokratický	Hostilita + náročnosť + sloboda + tresty
H	Zanedbávajúca výchova	Hostilita + nenáročnosť + sloboda + absencia odmien a trestov
I	Zavrhujúca výchova	Hostilita + nenáročnosť + sloboda + tresty

Škoviera, A., Murínová, L., 2012 – upravené

Voľba výchovného štýlu je spojená s mnohými determinantmi. Ide však najmä o:

- osobnosť vychovávateľa/ rodiča,
- osobnosť dieťaťa,
- vek dieťaťa,
- konkrétnu výchovnú situáciu.

Dôležitými aspektmi výchovného pôsobenia sú **čitateľnosť výchovných požiadaviek a stabilita výchovného správania vychovávateľa**. Práve jeho nevypočítateľnosť a náladosť (raz sa správa hostilne s vysokými požiadavkami a každú chybu či neúspech trestá, inokedy je naopak všetko tolerujúci, vše objímajúci a odmeňujúci) je pre zverencov vážnym problémom pri budovaní vzájomného vzťahu. Je v rozpore s potrebou istoty. Zásadným problémom je aj **hostilita vychovávateľa**. Je neprijatím až odmietaním toho, koho má vychovávať.

Výskum a jeho realizácia

Dotazník Výchovné štýly² bol základom pre získanie výskumných informácií. Išlo teda o kvantitatívny deskriptívny výskum. Výskumný problém je vymedzený základnou otázkou: **Existujú rozdiely v preferencii volieb výchovných štýlov rodičov medzi bežnými rodinami (BR) a rodinami zo sociálne znevýhodneného prostredia (SZP)?**

¹ V skutočnosti ide viac o ne-kontrolu, ako o slobodu.

² Dotazník bol pôvodne určený pre terapeutickú prácu s rodinami. Až sekundárne bol použitý ako výskumný nástroj v rámci rigorózneho (K. Veselská-Winterová) a diplomovej práce (E. Veselá). Je k dispozícii u autorov.

Výskum sme realizovali v čase od 22.1. 2023 do 22.2. 2023. Výskumnú vzorku tvorili dve skupiny respondentov - 40 rodičov zo sociálne znevýhodneného prostredia a 40 rodičov z bežných rodín. Z 80 rodičov bolo 62 žien a 18 mužov. 66% rodičov malo viac ako 36 rokov. Dotazníky boli distribuované v súlade s princípmi metódy „snowball sampling“ (snehová guľa). Charakteristickým znakom metódy je postupné nabaľovanie ďalších respondentov. Realizácia výskumu prebiehala v rovine osobnej i elektronickej podľa preferencií účastníkov vo výskume. V prípade osobného odovzdania boli dotazníky odovzdávané v obálke, v ktorej ich mohli respondenti aj vrátiť. Respondenti mali možnosť rozhodnúť o spôsobe vrátenia dotazníka späť (ihneď po vyplnení, neskôr osobne či poštou).

Tab. č.2 – Súhrnné výsledky oboch skupín

Výchovné štýly v rodine		Bežné rodiny	Priemer na 1 respond.	Sociál. znev. prostr.	Priemer na 1 respond.
A	Výchova cez úspechy	479	12	412	10,3
B	Hyperprotektívny výchova	303	7,6	259	6,5
C	Liberálny výchova	361	9	355	8,9
D	Demokratická výchova	418	10,5	375	9,4
E	Rigorózne autokratický	305	7,6	341	8,5
F	Punitívne autokratický	232	5,8	281	7
G	Príležitostne autokratický	207	5,2	298	7,5
H	Zanedbávajúca výchova	290	7,3	333	8,3
I	Zavrhujúca výchova	226	5,7	290	7,3

Zdroj: autori, 2023

Tab. č.2 poskytuje celkový pohľad na výsledky, na menšie i väčšie rozdiely medzi oboma skupinami rodičov. Analýza pomerne rozsiahlych podkladov, umožňuje ich špecifikáciu.

Tab. č.3 – Výchovné štýly v bežných rodinách - výsledky

Výchovný štýl/ Respondent	A	B	C	D	E	F	G	H	I
R1	11	8	12	10	7	6	4	9	6
R2	14	10	12	10	9	5	4	7	7
R3	11	8	10	9	8	8	3	11	5
R4	12	8	9	9	6	3	3	9	6
R5	13	5	14	12	5	3	5	7	4
R6	10	8	7	12	8	9	6	12	7
R7	7	11	12	7	9	10	8	8	9
R8	13	5	6	11	5	3	3	5	3
R9	11	7	8	10	6	7	6	9	7
R10	12	6	8	11	7	5	5	8	5
R11	12	9	10	10	4	6	5	11	5
R12	11	9	8	10	9	11	8	8	9
R13	11	8	6	10	10	8	4	6	7
R14	13	11	10	12	11	3	3	7	4

R15	9	6	10	7	4	6	3	10	4
R16	12	4	12	10	5	6	5	6	3
R17	10	9	10	13	4	4	5	10	8
R18	13	9	8	11	6	5	6	3	5
R19	12	8	5	7	8	5	4	9	5
R20	10	6	13	10	6	4	4	9	6
R21	12	8	6	9	7	7	5	6	5
R22	14	7	9	10	9	6	5	5	7
R23	12	9	9	12	9	6	7	6	6
R24	15	10	6	12	12	9	7	5	7
R25	10	8	10	11	8	4	4	3	3
R26	15	10	6	10	11	7	7	5	6
R27	13	3	10	10	8	5	6	8	7
R28	15	10	13	11	10	3	3	8	4
R29	12	10	9	13	11	7	8	3	6
R30	14	6	8	12	7	6	5	9	6
R31	13	9	7	12	9	5	5	6	4
R32	12	7	9	13	9	6	4	9	4
R33	13	7	7	10	7	4	3	3	3
R34	14	9	6	12	9	5	6	4	6
R35	14	10	8	12	11	7	9	8	7
R36	8	3	12	8	4	4	5	11	5
R37	14	5	8	10	7	6	5	5	5
R38	9	8	11	10	10	9	9	9	11
R39	12	4	8	12	4	3	4	6	3
R40	11	5	9	8	6	6	6	7	6

Zdroj: Veselá, 2023

Jedna z prvých vecí, ktorú si môžeme všimnúť pri respondentoch 24, 26 a 28, je najvyšší bodový zisk – 15. Prezentaujú sa tak, že ich primárnym štýlom je výchova cez úspechy. Ďalší respondenti majú zasa rovnaké hodnotenie odlišných výchovných štýlov. Respondent 3 hodnotí paradoxne rovnako výchovu cez úspechy, ale aj zanedbávajúcu výchovu. Je však možné, že existujú situácie, ktoré respondent rieši výchovným štýlom A, ale zároveň existujú iné situácie, ktoré rieši spôsobom H. Výchovný štýl je spojený aj s výchovnou situáciou.

Pri všeobecnejšom zameraní sa na výchovné štýly respondentov z BR vidíme, že väčšina uprednostňuje výchovné štýly spojené s akceptáciou dieťaťa (A-E). Len v 9 prípadoch je pri výchovných štýloch spojených s hostilitou (F-I) bodová hodnota 10 a viac. Výchovné štýly spojené s hostilitou však nie sú ani u jedného z týchto respondentov dominujúcim výchovným štýlom, ale sú v 5 prípadoch ohodnotené najvyšším počtom bodov spoločne s akceptujúcim výchovným štýlom. U ostávajúcich 4 respondentov, hoci majú pri hostilných štýloch viac ako 10 bodov, dominuje aj iný akceptujúci štýl s rovnakým alebo vyšším hodnotením.

Najpreferovanejším štýlom skupiny BR je výchova cez úspechy. Respondentov, ktorí mali v tejto kategórii najviac bodov, je 57,5 %. Je teda zrejmé, že viac ako polovica respondentov danej skupiny využíva najviac prvkov vo výchovnom procese práve z tohto výchovného štýlu. Ďalších 5 respondentov (12,5%) preferuje prvky liberálneho výchovného štýlu a 10% preferuje štýl demokratický.

Tab. č.3 – Výchovné štýly v rodinách zo sociálne znevýhodneného prostredia - výsledky

Výchovný štýl/ Respondent	A	B	C	D	E	F	G	H	I
R1	13	9	5	12	12	11	11	11	10
R2	11	11	9	11	9	6	7	6	4
R3	12	9	6	11	7	3	3	5	3
R4	15	12	8	10	12	8	7	6	12
R5	14	7	5	9	12	7	9	4	9
R6	12	9	5	11	11	9	12	10	11
R7	12	10	10	11	10	4	7	7	4
R8	11	7	4	9	6	4	5	6	3
R9	8	6	7	9	7	8	8	8	5
R10	14	10	9	11	12	9	8	4	8
R11	9	6	5	9	5	7	10	3	5
R12	14	5	6	11	13	11	10	7	11
R13	10	6	11	8	6	5	6	9	4
R14	10	5	11	9	9	9	8	9	9
R15	11	8	10	10	11	8	6	7	7
R16	5	3	11	9	7	7	12	12	12
R17	15	9	7	11	8	7	3	5	3
R18	6	4	12	10	6	5	6	9	6
R19	13	5	13	11	5	5	4	6	3
R20	6	5	10	8	11	8	13	13	13
R21	14	4	12	11	8	8	6	6	4
R22	15	3	7	9	12	8	7	6	7
R23	10	10	12	8	6	7	3	7	6
R24	15	7	10	11	5	4	3	7	3
R25	11	5	12	8	7	9	8	11	9
R26	13	6	8	11	8	8	9	8	7
R27	7	6	12	11	6	5	6	12	8
R28	10	7	6	5	7	4	6	6	7
R29	3	3	11	6	11	5	13	14	14
R30	9	4	10	6	7	6	6	14	6
R31	3	3	9	6	9	10	12	14	10
R32	7	8	9	9	7	9	7	9	9
R33	6	6	10	6	6	6	6	6	6
R34	4	4	9	6	8	13	11	12	11
R35	9	3	8	9	9	10	9	8	9
R36	8	3	10	12	12	11	12	13	12
R37	15	10	7	11	12	5	3	8	4
R38	12	8	10	12	8	3	5	8	5
R39	9	4	10	8	7	5	5	6	5
R40	11	9	9	10	7	4	6	11	6

Zdroj: Veselá, 2023

Pri pohľade na výsledky rodín zo SZP je zaujímavé, že výsledky sa celkove pohybujú v užšom rozsahu, ako pri skupine BR. Pri SZP 412 a 259, pri BR 479 a 207. Aplikácia výchovných štýlov v danej skupine je rôznorodá. Aj v tejto skupine dosiahli 5 respondenti v najpreferovanejšej výchove cez úspechy 15 bodov. 4 z nich mali 10 a viac bodov aj v demokratickej výchove. Je veľmi pravdepodobné, že časť respondentov v BR i SZP si neuvedomuje úskalia, ktoré aj tento výchovný štýl má.

V tabuľke výsledkov sa objavili aj 4 respondenti, ktorí dosiahli rovnaký počet bodov dokonca vo viac ako dvoch výchovných štýloch. Extrémnym bol respondent č. 32, ktorý prezentovala, že rovnako využíva prvky z liberálnej a demokratickej výchovy, ale aj z punitívneho (trestajúceho) autokratizmu, zanedbávajúcej a zavrhujúcej výchovy. Je pravdepodobné, že využitie konkrétneho výchovného štýlu je u rodičov zo SZP viac determinované výchovnou situáciou, než u BR. Pokiaľ ide o 3 respondentov s vyššou variabilitou výchovných štýlov, ide vždy o štýly blízke. V dvoch prípadoch o kombináciu hostilných štýlov G,H a I, v jednom prípade o akceptujúce A, B a D.

Až 15 respondentov zo SZP, teda 37,5%, preferuje výchovu cez úspechy. Liberálnu výchovu preferuje 17,5% respondentov, teda viac ako zo skupiny BR. Len 1 respondent (2,5%) najčastejšie využíva prvky výchovy demokratickej (v BR je to 10%). Zaujímavé je značné zastúpenie hostilných výchovných prístupov.

Záver

Aká je teda odpoveď na základnú výskumnú otázku? Existujú rozdiely v preferencii volieb výchovných štýlov rodičov medzi bežnými rodinami (BR) a rodinami zo sociálne znevýhodneného prostredia (SZP)? Rozdiely výchovných štýlov medzi oboma skupinami sme testovali chí kvadrátom dobrej zhody. V ôsmich z deviatich výchovných štýlov sa nepotvrdili štatisticky významné rozdiely. Nulová hypotéza nebola prijatá len pri demokratickom štýle výchovy, tu bola prijatá hypotéza alternatívna. Znamená to, že sa tento výchovný štýl využíva významne nižšie v SZP než v prostredí BR.

Tab. č.4 - Testové kritérium a kritická hodnota

Výchovné štýly	TK	KH
A Výchova cez úspechy	-0,234031487	2,024394164
B Hyperprotektívna výchova	0,608558032	2,024394164
C Liberálna výchova	-0,969987599	2,024394164
D Demokratický výchova	-3,060488225	2,024394164
F Punitívne autokratický	-0,501217561	2,024394164
G Príležitostne autokratický	0,955303943	2,024394164
H Zanedbávajúca výchova	-0,866274965	2,024394164
I Zavrhujúca výchova	-0,653047019	2,024394164

Zdroj: autori, 2023

Napriek tomu, rozdiely, ktoré existujú nielen medzi oboma skupinami, ale aj v rámci oboch skupín v rámci preferencií štýlov, nie sú zanedbateľné. Prílišnú preferenciu výchovy cez úspechy môže dieťa napr. vnímať tak, že dôležitejšie ako ono, je jeho úspech. Neúspešnosť môže spájať s obavou, že láska jeho rodičov závisí od jeho výkonu. Relatívne nízka preferencia demokratického štýlu môže byť spojená nie s tým, že by sme ho zaznávali, ale s tým, že je časove azda najnáročnejší a pre súčasnosť je charakteristický život vo vysokom tempe. Pomerne vysoké zastúpenie hostilných výchovných štýlov pri SZP a

osobitne zanedbávajúceho výchovného štýlu (toho aj v BR), môže byť spojené s tým, že rodina v súčasnosti stále viac a viac žije popri sebe, nie spolu.

Časť výsledkov môže byť čiastočne skreslená, pretože sa niektorí respondenti snažia odpovedať viac v „duchu doby“ ako sami za seba, ale za oveľa podstatnejší považujeme mediálny tlak na rodičov, kde celebrity a časť odborníkov – aktivistov rodičov výchovne zneisťuje. Ide najmä o oblasť uplatňovania autority v rodine a oblasť vyváženosti spoločného záujmu rodiny ako celku a záujmu jednotlivca v nej. Hlbšia analýza výskumu ponúka mnoho zaujímavých podnetov.

Sme presvedčení o tom, že výsledky výskumu nepriamo upozorňujú ešte na jednu vážnu skutočnosť. Cesta zo sociálneho znevýhodnenia je spojená nielen so „sociálnymi dávkami“ a sociálnym rezortom, ale aj s časovo dostupnou, profesionálne zodpovednou pedagogickou a psychologickou podporou rodičov a ich detí.

Literatúra

Císařský patent č. 946/1811. Obecný zákoník občanský,

ČÁP, J., MAREŠ, J. 2007. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-273-7.

HELUS, Z. 2015. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2. vydání. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4674-6

[https://2986_usmernenie.pdf\(minedu.sk\)](https://2986_usmernenie.pdf(minedu.sk)) [cit. 23.6. 2023]

PILKIEWICZ, M. 1980a. Prostredie žiaka a výchovný proces. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, roč. 15, č. 4/1980, s. 291-309 (1. časť)

PILKIEWICZ, M. 1980b. Prostredie žiaka a výchovný proces. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, roč. 15, č. 4/1980, s. 387-403 (2. časť)

SEKOT, A. 2019. *Rodiče a sport dětí*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2019. ISBN 978-80-210-9293-8.

ŠKOVIERA, A. & MURÍNOVÁ, Ľ. 2012. *Rodina a problémové dieťa v terapeuticko-výchovnej starostlivosti*. Bratislava: FICE v SR. ISBN 978-80-969253-5-3

ŠULOVÁ L. 2012. *Rodina a rodičovství – současné projevy v ČR*. Referát pro 9. Slovenskou konferenci o sexualitě, sexuálním zdraví a sexuální výchově v Banské Bystrici – 19. -20.10. 2011.

VESELÁ, E. 2023. *Podoba výchovných stylů v rodinách ohrožených sociálním vyloučením*. Diplomová práce. Vedoucí práce Albín Škoviera. Univerzita Pardubice